

Методична підготовка – важлива складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Вона включає систематичну цілеспрямовану діяльність викладачів щодо формування у студентів методичних знань, умінь та методичної рефлексії в процесі вивчення загальнокультурних, психолого-педагогічних, методичних і спеціальних дисциплін, при чому не тільки під керівництвом викладача, а й шляхом самоосвіти і самовиховання студентів.

Висновки. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що на сьогоднішній день проблема розвитку методичної культури майбутніх учителів на етапі професійної підготовки є досить актуальною та пріоритетною. Професійна підготовка учителів початкових класів повинна бути спрямована на досягнення головної мети навчання – становлення органічної цілісної системи, яка утверджує людину як найвищу соціальну цінність та забезпечує ґрунтовний загальнокультурний розвиток особистості майбутнього вчителя.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку шляхів оптимізації формування методичної культури майбутніх учителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артемьева И. Н. Формирование методической культуры будущих учителей начальных классов в контексте вузовской подготовки : дис. ...канд. пед. наук. : 13.00.08 / И. Н. Артемьева. – Великий Новгород, 2004. – 172 с.

2. Володько В. М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя / В. М. Володько // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей / Крим. держ. гуманіт. ін-т. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 25-42. – (Серія «Педагогіка і психологія»).

3. Пальшкова І. О. Структура, критерії та показники професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи в умовах навчання в педагогічному ВНЗ : зб. наук. пр. / І. О. Пальшкова. – Бердянськ, 2006. – № 4. – С. 158-164. – (Серія «Педагогічні науки»).

4. Педагогическая энциклопедия / гл. ред. А. И. Каирова. – М. : Сов. энциклопедия, 1988. – Т. 3. – 880 с.

5. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.

6. Семиченко В. А. Концепция целостности и её реализация в профессиональной подготовке будущих учителей : дис. ...докт. психол. наук : 19.00.07 / В. А. Семиченко; КГПИ им. М. П. Драгоманова. – К., 1992. – 432 с.

7. Сидоренко Т. Д. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя у процесі навчання : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Т. Д. Сидоренко. – Кривий Ріг, 2002. – 194 с.

8. Соловей М. І. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя в кредитно-модульній системі організації навчання : навч. посіб. / М. І. Соловей, Є. С. Спіцин, В. В. Кудіна. – К. : Ленвіт, 2008. – 377 с.

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.

УДК 37.035:373.31:372.863

Олеся ОЛІЙНИК,
асистент кафедри педагогіки та методики
початкової освіти
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена питанням актуальності формування навичок самообслуговування у молодших школярів на уроках трудового навчання, що підтверджується чинною навчальною програмою для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи), в якій у контексті нової редакції Державного стандарту початкової школи самообслуговування визначено як одну із змістових ліній.

Ключові слова: трудова діяльність, самообслуговуюча діяльність, уміння та навички самооб-

слуговування, соціально-побутові навички, форми виховання культури самообслуговування, умови формування навичок самообслуговування.

Стаття посвящена вопросам актуальности формирования навыков самообслуживания у младших школьников на уроках трудового обучения, что подтверждается действующей учебной программой для общеобразовательных учебных заведений (1-4 классы), в которой в контексте новой редакции

Государственного стандарта начальной школы самообслуживание определено как одна из содержательных линий.

Ключевые слова: трудовая деятельность, самообслуживающая деятельность, умения и навыки самообслуживания, социально-бытовые навыки, формы воспитания культуры самообслуживания, условия формирования навыков самообслуживания.

Article is devoted to the relevance of the skills of self in primary school children in the classroom labor studies. This confirms the current curriculum for secondary schools (grades 1-4) in the context in which the new edition of State standard elementary school self-identified as one of the substantial lines.

Key words: work activity, samoobslugovyucha activities and skills of self-service, social skills, foster a culture of self-service forms, conditions of formation of self-help skills.

Сьогодні одним із пріоритетних завдань психолого-педагогічної науки є проблема формування навичок самообслуговування у молодших школярів. Самообслуговування розглядається як важливий засіб трудового, морального та санітарно-гігієнічного виховання учнів.

Оволодіння способами самообслуговування дозволяє зменшити залежність дитини від оточуючих, сприяє підвищенню її впевненості у своїх силах, створює передумови для навчання іншим видам діяльності та підготовки до самостійної життєдіяльності. Від рівня сформованості навичок самообслуговування як найважливішого компонента самостійності залежить соціальна адаптація молодших школярів, їх цілеспрямованість та включення у суспільно корисну працю.

Проблема формування навичок самообслуговування займає особливе місце в психолого-педагогічних дослідженнях. Самообслуговування розглядається багатьма вченими як важливий засіб трудового, морального і гігієнічного виховання учнів, умова підготовки їх до самостійної життєдіяльності (Т. Алімова, В. Бондар, Г. Годіна, Г. Дульнев, В. Петрова, Б. Пінський, І. Розанов, Є. Русакова).

Аналіз наукової літератури свідчить, що особливості формування соціально-побутових навичок у загальній педагогіці висвітлюються у контексті санітарно-гігієнічного виховання (В. Горощенко, В. Кузнецова, Л. Мельчаков, С. Павлович, В. Пакулова). Окремі аспекти формування навичок самообслуговування вивчаються і в дошкільній педагогіці: розвиток побутового сюжету в грі (О. Гаврилушкіна, Н. Соколова); навчання предметним діям на заняттях із самообслуговування (О. Катаєва, О. Стребелева); розвиток самостійності у соціально-побутовій діяльності (Г. Шинкаренко).

Метою нашої статті є розкриття проблеми формування навичок самообслуговування у молодших школярів на уроках трудового навчання.

Праця є творчим видом людської діяльності, що потребує від людини не тільки спеціальних знань і вмінь, дотримання технологічної дисципліни, а й здатності оперативно приймати рішення у нестандартних ситуаціях, постійно вдосконалювати процес праці та створюваний завдяки цьому відповідний продукт [2, с. 19]. Працювати, обравши справу до

вподоби, – це природний стан людини. Виховання любові до праці, поваги до людей праці, готовність працювати у будь-якій сфері людської діяльності – це одна з найважливіших якостей, яку ми повинні виховувати у наших дітей.

Потреба в діяльності – особливість психічного розвитку кожної дитини. Пізнаючи навколишній світ, вона намагається перетворювати його. Проте вчені довели, що потяг до діяльності і працьовитість – нетотожні поняття і знак рівності між ними ставити не можна. Завдання педагогів полягає в перетворенні природної схильності працювати у найважливішу якість дитини – працьовитість.

Навчальна праця – це, на думку вчених-педагогів, особливий вид праці, чи не найважчий для людини. Серед вимог до розумової праці дитини на першому місці – посиленість, адже непосильна праця може надломити незміцнілий організм, навіть дитині огиду до навчання. Молодший школяр потребує того, щоб кожне навчальне заняття за можливістю закінчувалося для нього відчутним результатом.

Кожна трудова операція вимагає від дитини розумового напруження. Формування навичок трудової діяльності – одне з головних завдань трудового виховання, адже навички становлять 80 % усіх дій, які виконує людина. Вони звільняють нам розум від необхідності обмірковувати кожну деталь рухів. За допомогою вправлень і перетворень у дитини розвиваються навички трудової діяльності, що, у свою чергу, закріплюють трудову звичку. Сукупність звичок разом з іншими психічними властивостями становлять характер. Виховуючи у дитини звичку до праці, педагоги зобов'язані враховувати, що мотиви трудової діяльності повинні бути високоморальними [4, с. 245].

Одним із основних видів учнівської праці є самообслуговування. Навчально-виховне значення самообслуговування полягає у спрямованості на задоволення повсякденних особистих потреб дитини (вмивання, одягання, роздягання, прибирання ліжка та ін.). У процесі самообслуговування вона привчається до порядку й організованої поведінки, оволодіває всіма компонентами трудової діяльності. У дитини поступово формується вміння бачити результат праці, встановлювати зв'язок між метою, трудовими діями і кінцевим результатом. Вона стає самостійною, починає усвідомлювати, що праця є першою умовою виховання вільної і незалежної особистості. За допомогою самообслуговування у молодших школярів виховується самостійність, здатність до переборення труднощів, формуються трудові навички.

Важливо, щоб поряд із самообслуговуванням у житті школяра було відчуття піклування про оточуючих людей. При цьому функцію вчителя виконує побутова праця, значення якої для учня є досить суттєвим. За допомогою побутової праці дитина залучається до справжньої «дорослої» роботи та проявляє турботу про інших. Важливо обгрунтовувати необхідність побутової роботи, знаходити можливості зробити її більш творчою та різноманітною. Саме побутова праця й самообслуговування допомагають виховати такі якості особистості, як наполегливість, ініціативність, завзятість, старанність.

Найпростіші навички індивідуального самообслуговування діти здобувають ще в дошкільному

віці, після якого найсприятливішим періодом для формування навичок самообслуговування стає молодший шкільний вік. Найважливіша ознака даного періоду – зміна соціального статусу дитини, адже приходячи у школу, вона розвиває навички трудової діяльності під керівництвом учителя (порядок у класі, бережливе відношення до підручників та зошитів).

Самообслуговуюча діяльність молодших школярів включає психічні процеси, котрі відображають дійсність, регулюють діяльність та її виконавчий етап. Виконуючи дії, дитина повинна ретельно їх спланувати, знайти шляхи і засоби реалізації плану, передбачити наявність необхідних для роботи матеріалів та інструментів, визначити шляхи здійснення контрольних дій. Щоб досягнути позитивних наслідків, вона змушена порівнювати результати власної роботи зі зразком.

Виразним аспектом у поведінці учнів молодших класів є рівняння на іншого (в тому числі й не на найкращого), легке наслідування незалежної поведінки учня, який вирізняється серед інших, бажання дружити з ним і ні в чому не відставати. Ось чому деякі діти, що прийшли в школу з достатньо сформованими поведінковими навичками і звичками, іноді їх втрачають, наслідуючи поведінку менш вихованих товаришів. Такі ситуації стають особливо помітними в сфері організації побуту, самообслуговування молодших школярів. Прагнучи займати лідерську позицію, діти іноді навмисно позують перед товаришами, вихваляються своєю «незалежністю» або успіхами, що досить часто є уявними.

Саме тому самообслуговуюча діяльність вимагає вдосконалення і контролю з боку вчителя та самоконтролю і оцінки своєї діяльності з боку дитини. Наявність такого вміння у молодшого школяра – важливий показник його правильного розвитку. У ході трудової діяльності дітям часто доводиться мотивувати і доводити справедливості своїх дій і побажань. Необхідність висловлювати власні міркування сприяє появі уміння критично бачити і оцінювати власні дії, співвідносити їх із задумом.

Таким чином, учителю початкових класів, враховуючи психологічні особливості молодших школярів, необхідно систематично і цілеспрямовано формувати основні вміння і навички самообслуговування, виховувати творчу активність і здатність орієнтуватися в різноманітні трудової діяльності людини.

Формування основних навичок та вмінь самообслуговування в загальноосвітній школі починається вже з 1 класу. На уроках трудового навчання вчитель знайомить школярів із розпорядком дня, правилами особистої гігієни, режимом харчування, попереджає про необхідність дотримуватися чистоти і порядку в навчальних кімнатах та ігрових куточках. Завдання вчителя – навчити дітей слідувати за собою, правильно мити руки, чистити зуби, причісуватися. Знання правил особистої гігієни, як свідчать дослідження В. І. Кузнецової та В. М. Пакулової, необхідні дітям не лише в школі, але й вдома, у громадських місцях (в їдальні, транспорті, під час прогулянок, роботи на навчально-дослідній ділянці).

На уроках у 2-4 класах розвиваються і конкретизуються знання про режим дня і особисту гігієну, майже кожна тема з трудового навчання передбачає формування культури самообслуговування школя-

рів. Учні знайомляться зі змістом і значенням трудової діяльності, видами відпочинку, оптимальною тривалістю часу підготовки до занять, чергуванням розумової і фізичної праці, тривалістю сну [3, с. 45].

Навчальні заняття із соціально-побутового орієнтування спрямовані на практичну підготовку учнів початкової школи до самостійного життя і праці, формування в них знань і вмінь, які сприятимуть соціальній адаптації та підвищенню рівня загального розвитку учнів. На цих заняттях у дітей систематично формуються і вдосконалюються необхідні їм навички самообслуговування, ведення домашнього господарства, орієнтування в навколишній дійсності.

Формування навичок самообслуговування та елементів трудової діяльності, що здійснюється на уроці трудового навчання та в побуті, реалізується в двох напрямках. З одного боку, дітей знайомлять із працею дорослих, значенням праці в житті всього суспільства, з іншого – організують практичну діяльність з ручної та господарсько-побутової праці, праці на природі. Дітей ознайомлюють із різними професіями дорослих та демонструють це на практичному досвіді: спочатку в найближчому оточенні, у повсякденному житті (вчитель, дворник, вихователь, кухар, лікар). Потім дітей ознайомлюють із тим, як працюють дорослі за межами шкільної установи.

Разом із процесом формування уявлень про працю дорослих здійснюється організація трудової діяльності самих дітей, зокрема у перші роки навчання особливе місце приділяється прищепленню навичок самообслуговування і культурно-гігієнічних навичок. Якщо навчання навичкам самообслуговування реалізується правильно, із урахуванням особливостей розвитку моторики, сприймання, уваги дітей, то заняття сприяють також формуванню в дітей позитивного відношення до праці, бажання працювати, вміння долати посильні труднощі.

На уроках трудового навчання навички самообслуговування молодших школярів формуються на основі знань щодо:

1) особистої гігієни: значення особистої гігієни для здоров'я людини (ранкова гімнастика, догляд за волоссям, обличчям, зубами, шкірою; загартовування організму; догляд за шкірою рук, ніг), шкідливість паління, алкоголю, застосування косметичних засобів;

2) гігієни харчування: значення харчування для здоров'я людини; санітарно-гігієнічні вимоги до процесу приготування їжі (обробка продуктів харчування); посуд (догляд за посудом); зберігання продуктів харчування та готової їжі; засоби догляду за посудом; санітарно-гігієнічні вимоги і правила безпеки під час приготування їжі; поживна цінність харчових продуктів;

3) догляду за одягом: значення одягу для здоров'я людини та гігієнічні вимоги до одягу (матеріал, розмір, призначення); догляд за одягом (чищення, прання); миючі засоби (мило, порошки); прання (ручне, машинне), сушіння, прасування;

4) догляду за житлом: гігієнічні вимоги до житлового приміщення (простір, затишок, чистота, освітлення); робоче місце школяра, правила безпеки під час користування побутовими електроприладами; засоби миття, санітарної обробки приміщення [4].

Для ефективного засвоєння знань, на основі яких здійснюється формування навичок самообслуговування, праця має бути належно організованою та сприяти фізичному, розумовому і моральному вихованню школярів. Одна із форм праці із самообслуговування – чергування учнів у класі та школі, виконання різноманітних організаторських функцій у класному і загальношкільному колективі. Наприклад, ремонтуючи навчальне обладнання, підтримуючи порядок і чистоту в класах, шкільних майстернях, рекреаціях та на шкільному подвір'ї, учні вчаться працювати й цінувати працю дорослих, руками яких зведено шкільну будівлю, виготовлено меблі й навчальне обладнання, розвивають у собі бережливе ставлення до створеного [5, с. 303-305].

Також важливими формами навчання та виховання культури самообслуговування є заняття та екскурсії. На заняттях важлива увага приділяється практичній роботі. Як методи навчання широко застосовуються сюжетно-рольові ігри, демонстрація навчальних фільмів, діафільмів і різноманітних наочних засобів. У процесі формування вмінь використовувати електричні і механічні побутові прилади, коліччі і ріжучі предмети, а також скляний посуд важливо відводити час для вивчення правил безпечної роботи. Визначаючи зміст і обсяг навчального матеріалу, вчитель орієнтується на вимоги до знань і вмінь учнів, які вказані у відповідному розділі програми, беручи до уваги, що обсяг і складність матеріалу щороку зростають. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність зміни та ускладнення методів і прийомів роботи. З метою формування знань і вмінь, що сприяють розвитку культури самообслуговування, у процесі навчання доцільно використовувати предметну опору, наочність у вигляді малюнків, схем, таблиць, а також спеціальних текстів, плакатів, інструкційних карт тощо. Предметна опора дозволяє учням дізнатися про назви предметів (креми, лосьйони, шампуні, дезодоранти, порошки, посуд тощо), а також визначити призначення та спосіб їх застосування завдяки анотації на упаковках цих предметів. За результатами дослідження Л. С. Дробот, школярі значно краще засвоюють матеріал, коли їм доводиться визначати призначення та спосіб його застосування безпосередньо з анотації, наданої до предмета, що застосовується в побуті.

У навчальний процес корисно вносити елементи гри, проте не варто замінювати працю грою. Відчуття серйозності, важливості, обов'язковості праці повинно залишатися. Крім того, існує чимало способів перетворення самообслуговуючої праці на задоволення. Відомо, наприклад, що стихія дітей молодшого шкільного віку – це рух. Одна й та ж сама робота може здаватися їм нудною чи, навпаки, веселою в залежності від способу її організації. Дітям можна запропонувати використовувати будь-який годинник (наручний, настінний, пісочний) з метою нагадування прибрати зі столу книги, пришити гудзик, полити квіти тощо.

Успіх формування навичок самообслуговування у молодших школярів на уроках трудового навчання також залежить від певних умов:

- безпосередня участь дитини у праці: чим раніше дитина буде долучена до праці, тим успішнішим буде процес формування навичок;

- у дитини від народження є нахил до діяльності, а для того, щоб розвинути його в потребу у праці, важливо з дитинства залучати дитину до повсякденної побутової праці;

- праця для дитини повинна бути необхідною, обов'язком; важливо у школі та вдома створювати таку систему життя дитини, такі умови, які б спонукали її до праці, привчали долати труднощі;

- особистий приклад учителя додає дитині рішучості та впевненості;

- праця повинна змінюватися відпочинком, тому що напруження викликає перевтому; чергування різних видів діяльності є необхідною умовою зняття перевтому.

Проаналізувавши літературні джерела з проблеми формування навичок самообслуговування, можна зробити наступні висновки: оволодіння елементами самообслуговуючої діяльності є прямим продовженням розвитку предметної діяльності дитини, робить для неї соціально значущими самі предметні дії і вимагає нового рівня оволодіння предметними і знаряддями діями; оволодіння способами самообслуговування дозволяє зменшити залежність дитини від оточуючих, сприяє підвищенню її впевненості у своїх силах, створює передумови для досягнення інших видів діяльності; виховання культури самообслуговування є важливою умовою переходу від нижчих до вищих рівнів розвитку психічної діяльності дитини, і являє собою цілісний процес взаємодії якостей, що формуються у дитини.

Подальшого дослідження потребують питання формування навичок самообслуговування шляхом інтеграції діяльності школи і сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абалкін М. В. Про виховання працевитості у молодших школярів / М. В. Абалкін // Початкова школа. – 1990. – № 5. – С. 17-23.
2. Бех І. Д. Праця – головний вихователю школярів. Психологічний аспект трудового виховання молодших школярів / І. Д. Бех. – К. : Знання, 1983. – 32 с.
3. Веремійчик І. Методика викладання трудового навчання в початкових класах / І. Веремійчик. – К., 2006. – 156 с.
4. Дробот Л. Змістове та методичне забезпечення формування санітарно-гігієнічної культури на уроках соціально-побутового орієнтування / Л. Дробот // Дефектологія. – 2005. – № 3. – С. 39-41.
5. Степанов О. М. Педагогічна психологія : навчальний посібник / О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2011. – 416 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 544 с.

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.